

Recenze a zprávy o literatuře

BERGER, Stefan – FELDNER, Heiko – PASSMORE, Kevin (eds.): *Jak se píšou dějiny: Teorie a praxe.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, 444 s. ISBN 978-80-7325-398-1.

Je potěšitelné, že historici se stále intenzivněji zajímají o nesnadný problém teorie i praxe svého bádání, jejichž prostřednictvím hledají ten nejvhodnější způsob, jak vytvořit z minulosti pokud možno vědecký obraz dějin. Úkol je to vskutku nelehký, neboť se musí již několik desetiletí vyrovnávat s vlivy postmodernismu, které se do historiografie jakožto humanistické, či snad lépe, i když poněkud kostrbatější vyjádřeno „společenskovědní“ disciplíny začaly intenzivněji promítat od 80. let 20. století. Jejich hlavním důsledkem bylo zjištění, že v současnosti neexistuje ani teorie, ani soubor metod, které by historiky vedly spolehlivě k tomu, aby byli schopni přinést do té míry objektivní výklad minulosti, jehož pravdivost by „zaručeně“ platila i mimo konceptualizaci dějin, kterou si pro svůj úkol zvolili jako výchozí.

Pravdivost interpretace minulosti se tak stala přímo závislou na teorii, kterou si zvolili jako směrodatnou, a na zodpovědné sebereflexi jejich dialogu mezi použitými metodami, badatelskými vzory a více či méně kritickou interpretací historických pramenů. Stranou přitom ponechávám obrazy dějin, jež jsou založeny na konzumně přitažlivé performativnosti, a proto si našly své poměrně hojné publikum, které je ochotno za ně vydat peníze. Jde totiž o ekonomický, sociální a kulturní fenomén, který by vyžadoval zvláštní analýzu. Můj cíl je daleko skromnější. Vycházím totiž ze zjištění, že po nástupu nového milénia přibývá publikací, jež se snaží s „postmodernizací“ historiografie kriticky a přitom i zodpovědně vyrovnat.¹

Jsem rád, že je tomu tak, byť s jistým zpožděním oproti „západním“ kolegům, i u nás. Z domácích publikací, které se vydaly tímto směrem, připomínám alespoň kolektivní monografie, které vznikly pod vedením Lucie Storchové, a dále pak editorské dvojice

¹ K tomu viz alespoň ELEY, Geoff: *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society.* University of Michigan 2005, jehož přístup k věci je stále inspirován Ericem Hobsbawmem a William H. Sewell, jr. (*Logics of History: Social Theory and Social Transformation.* University of Chicago 2005), jež využívá dynamické interpretační přístupy k uchopení obousměrného vztahu mezi jazykem a lidmi vytvořeným společenským prostředím.

Jana Čechurová a Jan Randák. První z nich lze považovat za svým způsobem generační manifest opírající se o „kult“ víceznačné a vícevrstevnaté teoretičnosti; druhá více přihlíží k praktickým výzkumným problémům, jež jsou nuceni řešit studenti historie na českých vysokých školách. Uvádím je proto, že právě z nich je velmi dobře patrná snaha/tomuto zpoždění kvalifikovaně a přitom aktivně čelit.²

Recenzovaná kniha o tom, jak dnes historici („vlastně“) píšou dějiny, je rovněž kolektivním dílem. Její anglický originál *Writing History: Theory and Practice* vyšel v letech 2003 a 2010. Český překlad se týká posledního vydání, a proto jej lze považovat za poměrně aktuální, i když je třeba počítat s tím, že názory některých autorů/autorek tohoto díla prodělaly v posledních letech svůj vývoj, což zde již nemohu komentovat. Za důležité však považují to, že spolu se svými kolegy vytvořili společný text o tom, *Jak se píšou dějiny*, který zahrnuje celkem sedmnáct studií, z nichž jen tři napsaly ženy-historičky. Většina členů autorského kolektivu, tj. jedenáct, působí na univerzitách ve Velké Británii, zejména pak ve waleské metropoli Cardiffu, další pak na univerzitách v USA, Německu a Francii. K tomu dodávám, že jejich stati jsou průběžně číslovány jako zvláštní kapitoly.

² Srov. mou recenzi in: *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 6, 2015, č., s. 219–222) a anglickou verzí této recenze in: *WISOHIM/ESP* 22, 2015, 2, s. 94–100. Dále srov. ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin.* Praha 2015. K teoretickým otázkám se v ní nejsoustavněji vyjadřují příspěvky Zdeňka Beneše (historiografie v 19. století, moderní a soudobé dějiny – jejich výuka a edukace jimi), Vítězslava Sommera (marxismus a historiografie), Milana Hlavačky (devatenácté století: historiografický přehled, kde je spoluautorem Milan Řepa a dále pak: medializace a digitalizace dějepisné tvorby, modernizace, byrokratizace a byrokracie, sekularizace, místa paměti), Pavla Horáka (tisk jako historický pramen, dějiny každodennosti), Jany Čechurové (elity) a Miroslava Michely (kolektivní paměť jako předmět studia moderních dějin). Publikace ovšem neobsahuje speciální příspěvky k metodologii kulturní antropologie stejně tak jako k lingvistickému, kulturnímu a prostorovému „obratu“, resp. k jejich vlivu na konceptualizaci historikovy práce.

Nemohu se však ubránit dojmu, že recenzovaná publikace kolísá svým pojetím mezi kolektivní monografií hledající novou relevanci historiografických analýz a výkladů minulosti a sborníkem obsahujícím též další pohledy na to, jak by historici měli „dnes“ psát dějiny, aniž by se chtěli zásadně vyrovnávat s tím, jak tomu bylo dosud. Jednotlivé příspěvky/kapitoly jsou rozděleny do tří částí. První z nich (s. 11–76) klade důraz na intelektuální a institucionální předpoklady profesionalizace moderní historiografie. Druhá se zabývá východisky historiografických přístupů (marxismus, sociální vědy, škola Annales, poststrukturalismus, psychoanalýza, antropologie a komparatistika), které o sobě prohlašují, že jsou platné pro všechna období dějin i další obory historického bádání (s. 79–252). Třetí pojednává o vlivu řady teorií na historické bádání v politických, sociálních, hospodářských a intelektuálních dějinách. Dále tu jde o dějiny žen, resp. genderové dějiny, dějiny rasy a etnické příslušnosti. Končí případovou studii spadající do oboru „dějin zdola“ (*history from below*) o etnický pestrém území zvaném Butetown, které se nachází se mezi cardiffským přístavem a středem města (s. 255–427).

Vzhledem k této tematické skladbě se zde nemohu zabývat všemi statěmi. Některé z nich totiž více vycházejí ze skutečnosti, že za svého adresáta považují anglosaské, resp. britské studenty historie, jiné zase méně. Soustředím se proto jen na ty z nich, o nichž soudím, že by mohly být vítané nejen jejich českými kolegy, nýbrž i mnohými českými historiky stejně jako těmi zájemci o tento obor, které oslovuje způsob, jakým vybraní autoři hledají cesty k tomu, aby se pozitivně vyrovnávali s postmoderním relativismem. Z tohoto hlediska vidím jako důležitou studii Heiko Feldnera *Nová vědeckost v dějepisectví kolem r. 1800* (s. 11–25), která reaguje na soudní spor z roku 2000, v němž šlo o to, jak z historického a právního hlediska posuzovat zpochybnování holocaustu. Známý anglický historik R. J. Evans v něm zdůvodňoval společenskou zodpovědnost historika tím, že musí v rankeovském duchu kriticky pracovat s komplexním souborem kriticky ověřených historických faktů, aby se tak co nejlépe přiblížil požadavku objektivitě.

Feldner si na rozdíl od Evanse ovšem klade komplikovanější otázku, a to, jak Rankův přístup k historikově objektivitě (1824) reagoval na osvícenské zpochybnění aristotelského obrazu světa. Domnívá se přitom, že se pro své následovníky stal přitažlivým vzorem proto, že jim ukázal, jak „bezpečně“ verifikovat údaje z původních historických pramenů tak, aby si čtenář jejich textů mohl spolehlivě ověřit, že historici píší „pravdu“, a to o tom, co se kdysi vlastně stalo. K tomu dodáme, že Rankův přístup k věci bychom mohli přirovnat k práci přírodních vědců s mikroskopem, který začali běžně používat od 17. století a s prospěchem jim pro jejich vědecké bádání slouží ve zdokonaleném provedení dosud. Feldner ve své stati ovšem nebere v úvahu, že nástup moderní historiografie měl více

inspiračních podnětů. Jeden z nich lze nalézt v druhé polovině 18. století v historickém ústavu, resp. semináři na nově vzniklé univerzitě v Göttingenu (1734). Zdroje historiografické exaktnosti tam byly ovšem shledávány i v jiných podnětech, např. ve statistice, tj. nejen v ověřených informacích z narativních či úředních historických pramenů, ale i v kumulovaných a homogenizovaných číselných údajích.³

Zcela přitom opomíjí intelektuální přínos Hegeovy *Fenomenologie ducha* (1807) pro evoluční výklad dějin, v němž se emancipující lidský duch, dialekticky překonává své dosavadní omezení, pohybuje od nižších stádií lidského vědění a organizačních forem společnosti k vyšším. Ostatně ani vliv antropologických podnětů tohoto německého filozofa na mladého Karla Marxe není v této publikaci brán v úvahu. Spíše se v ní zdůrazňuje strukturální pojetí marxismu, v němž tzv. *základna určuje společenské a ideologické procesy* v tzv. *nadstavbě*, a jeho překonávání britskými historiky z okruhu historické revue *Past and Present* (1952). Tento postoj vysvětluje ze studie Geoffa Eleye *Marxistická historiografie* (s. 79–102), pro nějž je v tomto směru klíčovou osobností dnes již klasik sociálních dějin Eric Hobsbawm. Nicméně se zdá, že ty ze současných konceptů „sociálna“, které v anglosaské historiografii považují materiální potřeby člověka za důležité, ne však za zcela směrodatný impuls jeho individuálních i kolektivních aktivit, se k marxistickým inspiracím nestaví zcela negativisticky.⁴

Dále chci zvlášť upozornit na příspěvek Kevina Passmora *Poststrukturalismus a historie* (s. 154–182), který obsahuje nejen imponující vstup do obecnějších problémů současného historického bádání, nýbrž i hledání pozitivních východisek z postmoderního rozostření významu teorie/teorií, metod a společenské role/rolí historického bádání. Příkladný je jeho výklad vlivu poststrukturalismu a postmodernismu na takové pojetí historiografie, v němž se neklade výchozí konceptuální důraz na „realitu“, nýbrž na její reprezentaci v textu historického pramene či následné interpretace, které se potom absolutizují jako hlavní, ne-li jediný, objekt historikova zkoumání. Proti post-

³ Srov. IGGERS, Georg G.: *The University of Göttingen 1760–1800 and the Transformation of Historical Scholarship. Storia della storiografia – History of Historiography* 1, 1982, 2, s. 11–37.

⁴ Pro pochopení filozofických inspirací historiografie je stále užitečná kniha BREISACH, Ernst: *Historiography. Ancient, Medieval & Modern*. University of Chicago 1983 (2006). Příliš stručný je v tomto ohledu přehled: IGGERS, Georg G. - WANG, Edward Q. – MUKHERJEE, Supriya: *A Global History of Modern Historiography*. Harlow 2008. Profilující díla dějin historiografie od starověku do 50. let 20. století charakterizuje REINHARDT, Volker (Hg.): *Hauptwerke der Geschichtsschreibung*. Stuttgart 1997.

strukturalistickému tvrzení, že lidské „já“ je „jen produktem jazyka“ (s. 169), klade důraz na vícevrstevnatý a víceznačný koncept historického aktéra, pro kterého je charakteristické, že žije též mimo jazykový systém, jenž aktivně utváří svou tematicky pestrými praxi a zároveň je jím zpětně ovlivňován. Jeho aktivity se proto nedají jednosměrně vysvětlit z „vnějšího“ tlaku struktury typu ekonomika, politika, kultura, třída, národ, moc nebo gender. Nicméně se domnívám, že si lze dost dobře představit i to, že tyto i jiné „struktury“ či rámce lidského jednání mohou získat nemalý vliv jak na ně, tak na vědeckou analýzu tím, že se „usadí“ v dobovém jazykovém úzu jako foucaultovský dispozitiv.⁵

K tomu dodejme, že z takto vedené Passmoreovy argumentace lze rovněž vyvodit názor, že lidskou společnost je možné chápat jako sociabilitu v její interakci mezi dynamikou a stabilitou lidských aktivit, a to nejen v přítomnosti, ale i v minulosti. Ve svém pohledu na člověka jakožto aktéra se neopírá o koncept *homo ludens* holandského kulturního historika Johana Huizingy, nýbrž o názor ruského literárního vědce M. M. Bachtina. Za svůj bere jeho názor, že vytváření významů v jazyce nelze interpretovat nejen binárně⁶, nýbrž je třeba vycházet především z toho, že vyvstávají z *dialogu* mezi lidmi (s. 178). Passmore si tak na Bachtinovi cení toho, že *připouští jak lidské jednání, tak i jazykovou strukturu, aniž prohlašuje, že jedno nebo druhé je prvotní, aneb o dokonce že jedno od druhého lze oddělit* (s. 179). Navíc se domnívá, že dnes je již méně pravděpodobné než dříve, že historici budou přemýšlet [o dějinách, pozn. aut.] ve *vyhrocených termínech objektivitu versus relativismu či struktury versus aktérství* (s. 180). Pro historiografickou analýzu a výklad minulosti tak po mém soudu otevírá nové perspektivy založené na „bezpředpokladové“ interakci interpretačního realismu s interpretačním nominalismem.

⁵ Srov. např. VEYN, Paul: *Foucault, jeho myšlení, jeho osobnost*. Praha 2015, s. 24nn., 35nn.

⁶ Tj. strukturální a poststrukturální lingvistický názor, že význam pojmů v jazyce vzniká jako opozitum k tomu, čím nejsou (Ferdinand de Saussure, Jacques Derrida). Abychom použili názorného příkladu z kdysi populárního songu Evy Pilarové *Co je láska* (1961); v původní americké verzi šlo o hit Elvise Presleyho *Don't be Cruel* (1956). Nový český text, resp. obsah vytvořil s invencí sobě vlastní Jiří Suchý prostřednictvím binárních poetických postupů: */Že kočka není pes, že večera není dnes/.../Ze chatrč není hrad, že jistě není snad/.../Ze celek není kus, že moped není vůz/.../To každý zná, to každý ví.../*. Nicméně nás vtipně upozorňuje na to, že binární princip uživatele jazyka nemusí vždy dovést k tomu, aby se dobře orientoval ve světě, v němž žije, jak o tom svědčí refrén této písně: */Jednu však starost mám,/ zda láska není klam/ marně se ptám./*

V Passmoreově případě nelze dost dobře poukázat na celou šíři užitečných informací a inspirativních podnětů, které jeho text obsahuje. V neméně míře je tomu tak v místy brilantní studii, jejíž autorkou je Laura Lee Downsová, *Od dějin žen k dějinám genderovým* (s. 347–378), která na toto téma napsala též vlivnou knihu *Writing Gender History* (2010). V jejím výkladu je pozoruhodná již analýza způsobu, jakým socioložka Leonora Davidoffová a historička Catherine Hallová roku 1987 ovlivnily genderová bádání ve svém průkopnickém díle o anglických středních vrstvách v letech 1750–1850. Stejně tak jde o studie Lyndall Roperové na téma *Oidipus and Devil* (1994), v nichž analyzuje roli ženského těla, náboženství a sexuality v soudní praxi v Německu po třicetileté válce.

Downsová navíc přináší řadu argumentů pro konceptuální oživení dějin genderu jakožto „avantgardního“ přístupu k současnému historickému bádání. Za zvláště inspirativní považují její argumentaci, jejímž prostřednictvím se snaží vymanit pojetí genderu z binární představy o „fatální“ protikladnosti ženského a mužského těla (s. 373). Dává totiž přednost sociální konstrukci, která genderové aktéry vztahuje nejen k sobě navzájem. Klade proto důraz na to, že z této binarity je třeba vytvořit něco, co bych nazval multivalenčním konceptem opírajícím se o *širokou paletu témat včetně rasy, nacionalismu, budování impérií, etnické příslušnosti apod.* (371). Do této galerie bychom mohli též přiřadit třídu, stát, dominantní kulturu, všeobecně dobro či lidské štěstí a podle zaměření konkrétního historického bádání i další charakteristiky sociability, jež vstupují do veřejného prostoru i soukromého života historických aktérů, mezi něž by ostatně bylo vhodné řadit též děti a seniory.

Ambici recenzované publikace post-poststrukturalisticky či post-postmodernisticky promýšlet význam fenoménů konfliktní společnosti, vícevrstevnatého aktérství a kulturní víceznačnosti pro historické bádání lze rovněž shledat v kapitolách o sociálních dějinách (Thomas Welskopp) a cardiffských docích (Glenn Jordan); méně patrná je ve studii o intelektuálních dějinách (Beverly Southgate) a poměrně málo zřetelná v historiografickém pohledu vlivným výkladů hospodářských dějin (Pat Hudsonová). Nazončena je ostatně i ve stručné předmluvě editorů (s. 5–8). Nicméně však nelze přehlédnout, že jejich ediční počín neobsahuje žádný závěr. Ponechme přitom stranou otázku, zda je to konceptční nedostatek či vlastně přednost tohoto díla, jež pracuje s literárním konceptem otevřeného konce. V každém případě se domnívám, že český čtenář může jeho soustředěnou četbou intelektuálně jen získat. Nepochybně mu v tom pomůže poznámkový aparát jednotlivých kapitol, cenné bibliografické údaje a závěrečný jmenný rejstřík.

Na problém „neuzavřenosti“ recenzované publikace svým způsobem reaguje stručný slovníček pojmů, jež lze chápat též jako závěrečný text reprezentující svým způsobem autorský kolektiv jako celek

(s. 429–430). Právě on však na mě nezapůsobil příliš originálním dojmem, viz např. zařazené výrazy typu *hegemonie, ontologie, technologie, univerzalizmus* a velmi stručná vymezení pojmů *epistemologie a heuristika*. O poznání lépe je však na tom pojem *diskurs* a *historismus*. Nepochybně tu však chybí termíny, které jsou pro recenzovanou publikaci klíčové: *struktura, jazyk, text, sémiotika a kultura*, abychom připomněli alespoň některé z nich. K nim bychom pak mohli přiřadit ještě alespoň pojmy *koncept/konceptualizace, historické teorie, metody a vzory, historický čas a historický prostor*. Za největší nedostatek považuji, že editoři neuznali za vhodné se v tomto slovníčku vyrovnat s pojmem *sociálníno*,⁷ v němž zejména L. L. Downsová spatřuje vhodnou volbu pro překonávání sémiotického binárního přístupu jak k jazyku, tak k sociální skutečnosti. Nicméně je v tomto ohledu poměrně stručná, odvolávajíc se mj. na amerického historika Williama H. Sewella, jr. (s. 371).

Podobně jako ona si počíná německý historik Thomas Welskopp. Hobsbawmův „ne-materialistický“ koncept dějin společnosti, jímž chtěl na počátku 70. let 20. století nahradit strukturální sociální dějiny, jej však již neuspokojuje. Nabízí nám proto své pojetí *obnověných sociálních dějin*, které charakterizuje jako *krok za kulturní obrat* (s. 297). Vychází přitom z interakce mezi sémiotickým chápáním jazyka, symbolů a diskurzů na straně jedné a *sociální praxe* na straně druhé. K tomu dodejme, že poměrně sofistikovaný přístup k problematice *sociálníno* rozpracoval již zmíněný W. H. Sewell jr., který v této souvislosti pracuje s *interpretivistickým* konceptem metafory. *Sociálníno* vymezuje jako ontologicky neuniknutelný základ pospolitosti, které se zúčastníme jako lidské bytosti. Zároveň míní, že nejlépe mu porozumíme prostřednictvím jazykové metafory, tj. artikulací *sociálníno* v rozvíjející se síti sémiotických praktik. Jinými slovy řečeno, jeho deskriptivní a symbolickou reprezentací v jazyce, který lidé sdílejí. Následně mu jde o metaforu lidmi vytvářeného prostředí; *sociálníno* podle něj totiž zároveň vytváří fyzické rámce, v nichž se formuje a omezuje, resp. co do dosažených výsledků problematizuje lidská praxe, bez níž by jazyk ztratil schopnost o něčem vypovídat. Domnívá se totiž, že kódování jazykových významů, resp. vytváření jejich znaků nemůže záviset jen na vztazích uvnitř jazyka. Tato závislost pro něj platí nepochybně i obráceně, neboť jazyk a *sociálníno* chápe v dynamické a do budoucna otevřené souvztáznosti.⁸

Jistým problémem jeho přístupu k věci je to, že pojem *sociálníno* vymezuje pro historika – konkrétního badatele o minulosti – poměrně abstraktně. Zjevné je, že se přitom snaží vyhnout pojmu společnost, jež považuje

nepochybně za příliš strukturálně konstruovaný a ani k pojmu sociabilita jej to příliš „netáhne“. Možná, že by další diskuzi na toto téma prospělo, kdyby v ní bylo *sociálníno* uchopeno skrze metaforu prostoru, v němž se uskutečňují lidské vztahy. Vyjma jazykové metafory a metafory lidmi vytvořeného prostředí, by jej bylo ještě možno vymezit např. metaforami sociability, tj. potřeby či nutnosti lidí se sdružovat a hry, v níž se historičtí aktéři snaží uskutečňovat své cíle mezi nezbytností, neboť hrát musí každý, komu o něco jde, hravostí, resp. kreativitou, spoluprací a vzájemným soutěžením.

Každá kolektivní hra z logiky věci vymezuje své hřiště stejně tak, jako vytváří, stabilizuje a posléze mění svá pravidla. Dobrým příkladem, resp. metaforou pro toto tvrzení by mohl být po celém světě rozšířený fotbal. V této souvislosti pak jde o to, zda hřiště a pravidla takto pojeté hry budeme považovat za cosi, co bychom mohli nazvat morální metaforou sociálníno nebo jen za její „provozní“ záležitost. Nepochybně přitom je, že *sociálníno* je pojmem, jehož metaforický potenciál je vskutku značný. Historici se však k němu budou stavět nejen podle toho, jakou explikační kapacitu do budoucna prokáže, nýbrž i podle toho, jak si zodpoví otázku, o co jim vlastně jde, když mají potřebu „něco“ psát o dějinách; tedy, proč vlastně píšou dějiny? Tato otázka však není v recenzované publikaci bohužel otevřena.

Jiří Štaif

UHĚREK, Zdeněk – HONUSKOVÁ, Věra – GÜNTER, Vladislav – OŠTÁDALOVÁ, Šárka: *Migrace : historie a současnost*. Ostrava: Občanské sdružení PANT, 2016, 143 s. ISBN 978-80-905942-9-6.

Téma migrace a zvláště pak migrantů je v současné době více než ožehavým a stalo se předmětem mnoha politických a veřejných debat. Autoři této publikace již v úvodu své knihy jednoznačně avizují, že se nejedná o text odborný, ale spíše populárně-naučný či řekněme osvětový. Jejich ambicí je předložit české veřejnosti a učitelům středních škol problematiku migrace s pohledem do minulosti a především poukázat na současné problémy i z toho důvodu, že dosud podobná publikace, nabízející ucelený pohled na danou proble-

pracuje Patrick Joyce v knize *Democratic Subjects. Self and Social in Nineteenth Century England* (1995), jenž ve své studii *What is Social in Social History? Past and Present*, 2010, 206, 213–248 vztahuje *sociálníno* především k pojmům kultura, materiální zájmy a moc, a zejména pak stát. Roku 2013 vydal knihu *The State of Freedom. A Social History of the British State since 1800*, v níž moderní stát analyzuje mj. prostřednictvím budování poštovního spojení, v němž má téměř každý člověk svou adresu, využívá dobrodini této služby ve svůj prospěch a zároveň je pod *poštovní* kontrolou, neboť je snadno dohledatelný.

⁷ Anglicky *social* ve smyslu substantiva; česky to, co je společné, v archaické češtině *jest společno*.

⁸ SEWELL, William H. jr.: *Logics of History : Social Theory and Social Transformation*. University of Chicago 2005, s. 369. S jiným konceptem sociálníno

matiku nevznikla. Je zde tedy patrná snaha zmírnit rozjité emoce, jež právě diskuze o migraci a imigrantech provázejí, a poučit českého čtenáře o české minulosti i současnosti přijímání cizího obyvatelstva či odchodu vlastního.

Problémy migrace nám na sto čtyřiceti stranách textu představí etnolog Zdeněk Uherek, který se ve svých pracích zabývá především otázkou migrace, minorit, Romů, teorií etnicity a tzv. urban anthropology, právničky Šárka Ošťádalová, zajímající se o lidská práva, zvláště pak ve vztahu k tzv. Třetímu světu, a Věra Honusková, jež se soustředí na problematiku migrace, uprchlíků a azylantů, a etnolog a antropolog Vladislav Günter, ředitel Centra pro integraci cizinců.

První kapitola *Migrace v moderní historii* má poněkud zavádějící název, jelikož se zde Zdeněk Uherek nezabývá pouze dílčími kauzami migrace v průběhu 19. a 20. století, ale věnuje se i dalším výraznějším fenoménům světových dějin souvisejících s pohybem obyvatelstva. Zdeněk Uherek tento výklad nepojal chronologicky, ale text spíše koncipoval dle jednotlivých kauz – témat, tudíž pod téma vnitřní kolonizace nezahrnul pouze středověkou fázi, ale i například vnitřní kolonizaci v 18. a 19. století, kterou iniciovala rakouská vláda na území tzv. Vojenské hranice s Osmanskou říší (území táhnoucí se od Jaderského moře až po Sedmíhradsko), na němž se usídlili Němci, Slováci, Rusíni, Poláci, Italové, Francouzi i Češi, či vnitřní kolonizaci na území carského Ruska s připomínkou volyňských Čechů. Dále v této kapitole prezentuje fenomény jako exodus a exil, vliv válek s Osmanskou říší především na pohyb obyvatelstva na Balkáně (i s fenoménem asimilace, konverze k islámu, ale také při znovudobývání Balkánu vznik enkláv s rusínským, německým, italským nebo polským obyvatelstvem). Dále připomíná násilné migrace a vznik evropských diaspor, vystěhovalectví do mimoevropských destinací, fenomén industrializace a migrace lidí z venkova do měst za prací, dokonce i migrace mezi státy, např. dělníků z východního Pruska do slezských hutí či na Ostřavsko, nás ledně rozlišuje tři fáze migrace ve 20. století. Léta 1945–1975 charakterizuje ekonomickou migrací, kdy Evropa byla motivována nedostatkem pracovní síly v nekvalifikovaných profesích (Francie, Německo). Na této etapě shledává zajímavým fakt, že se tato migrace rozdělila na dvě vlny. V první vlně byly zvány pracovní síly ze sousedních zemí (Francie získávala dělníky ze Španělska, Portugalska či Itálie) a následně až ve druhé vlně byla pracovní síla získávána z kolonií a mimoevropských států (Německo si zvalo dělníky z Turecka, Francie zase z Alžírsko, Tuniska, Maroka či Indočíny). Mimo tento hlavní proud klade Uherek situaci v SSSR, kde sice také probíhala migrace, avšak byla přísněji regulována a jelikož SSSR měl vysokou spotřebu jakýchkoliv výrobků, migrace nebyla přerušena ropnou krizí v 70. letech. Druhou fází ekonomické migrace Uherek klade do období let 1975–1990, přičemž hlavní rozdíl spatřuje v původu

ekonomických imigrantů, kdy se již snižuje počet mimoevropských (stoupá pouze počet migrujících žen) a dochází k upevnování vztahů mezi jednotlivými státy západní Evropy, přičemž již nejde pouze o jednotlivce, ale vznikají smíšené sňatky na území přijímajících států. Poslední fází ohraničuje 90. léty 20. století a rokem 2013. V tomto období je zásadní rok 1989, přičemž vzrostl v západní Evropě počet pracovních migrantů z východní Evropy a zároveň stoupl i počet azylantů ze zemí sužovaných válečným konfliktem, který následně poukázal na nedostatky azylového práva. Uherek však u této poslední etapy připomíná, že je již velice obtížné určit účel příchodu těchto imigrantů. Celou kapitolu uzavírá velmi překvapivým grafem a komentářem k současnému stavu (leden 2015) počtu migrantů v jednotlivých evropských státech vyjádřeného v procentech v poměru k počtu občanů daného státu.

Druhá kapitola – *Migrace ve společenských vědách* – nastiňuje jednotlivé migrační teorie vznikající od 19. století až po současné vědecké trendy. Je velice pozoruhodné sledovat vývoj těchto teorií, jak se postupem času rozvíjejí a již se neohlížejí pouze na ekonomické hledisko migrace, ale věnují pozornost také sociálnímu rozměru tohoto fenoménu. Především je zajímavá snaha odpovědět na otázku proč lidé migrují, či naopak nemigrují.

Třetí kapitola se zabývá problematikou integrace, přičemž se soustředí na jednotlivé fáze na příkladu Spojených států amerických, jejichž migrační saldo bylo v průběhu 19. a 20. století vždy vysoké. Jako v předchozí kapitole si autor opět všímá vývoje jednotlivých sociologických a antropologických teorií zohledňujících integraci, asimilaci a akulturaci. Také představuje vznik a překonání idey *Melting pot* či problematiku nacionalismu a jeho vlivu na migraci (ať už ve spojení s přijímáním migrantů nebo s odchodem vlastního obyvatelstva) a také se do jisté míry zabývá psychikou migranta (zvláště pak fenoménem života na kufrech, tedy utkvělé představy migranta, že se jednoho dne vrátí do rodné země, i když má již vlastní rodinu v zemi, kam migroval).

Čtvrtá kapitola s názvem *Imigrace do Československa a Česka po 2. světové válce* se zabývá nejen situací do roku 1989, ale sleduje vývoj až do současnosti. Všimá si jisté rozdílnosti mezi imigrací před rokem 1989 a po událostech tohoto roku. Záhy po druhé světové válce se v Československu objevil nový fenomén tzv. reemigrantů (krajany), kterým byl umožněn návrat, ať už z již bývalých území Československa (nejmarkantnější skupinou reemigrantů do Československa byli volyňští Češi) nebo ze států celého světa. Reemigrace byla v tomto období přijímána pozitivně, jak tvrdí Günter, i z oho důvodu, že během druhé světové války podlehl vyhlazovacím praktikám Třetí říše i čeští Židé a Romové a zároveň byla tato reemigrace doprovázena tzv. divokými odsuny Němců. Toto období českých dějin migrace bylo především motivováno politicky, kdy tedy docházelo k nedobrovolné emigraci (odsun Něm-

ců či vynucená emigrace československých disidentů v 70. a 80. letech), ale také k emigraci dobrovolné (útek před komunistickým režimem, sovětskou okupací). Günter věnuje krátký odstavce i vnitřní migraci, kdy ze Slovenska do Česka proudily migrační vlny, zvláště ze slovenského východu. Daleko více si Günter všímá imigrace z jiných zemí a tento působivý výčet doplňuje výpovědi předsedy OS KOVO Škoda Mladá Boleslav Jaroslava Povšíka. Období po roce 1989 rozebírá v mnohem větší šíři, přičemž se neomezuje pouze na statistické údaje a výpovědi, ale všímá si legislativní stránky azylu, každodennosti azylanta, vztahu s majoritou, nelegální migrace a věnuje se podrobnějšímu popisu stávajícího složení migrantských skupin na území České republiky. Na závěr kapitoly si klade zajímavou otázku o pozitivních i negativních dopadech migrace na Českou republiku.

Pod pátou kapitolu se autorsky podepsaly dvě právničky, Věra Honusková a Šárka Ošťádalová. Kapitola *Mezinárodní ochrana* si vzala za cíl čtenáře seznámit s minulostí i současností mezinárodního práva týkajícího se ochrany uprchlíků. Historický exkurz pojednávající o významných osobnostech nejen českých, ale i světových dějin jako o migrantech či uprchlících a o možné ochraně uprchlíků a migrantů je přece jen poněkud krátký. Na druhou stranu tato kapitola ani neměla ambice podat podrobnější výklad o vývoji, naopak se soustředí na celou problematiku mezinárodního práva s ohledem na definici uprchlíka, postavení úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, vlivu lidských práv a postoj evropského práva. Podrobně rozpracovává proces udělení azylu či doplňkové ochrany ale i proces vyhoštění. Tím dává čtenáři možnost zprostředkovaně nahlédnout, co nejspíše prožívá člověk žádající o azyl v některé z evropských zemí. Následně autorky představují statisticky zpracovaný přehled vývoje migrace z hlediska podání žádosti o udělení azylu od roku 1998 do roku 2014. Ačkoliv již předchozí texty jednoznačně avizovaly, že během nedávné ekonomické krize migrace do České republiky značně oslabil, až v této kapitole jsou k tomuto tvrzení podána relevantní fakta.

V závěrečné šesté kapitole nazvané *Konceptualizace současných migrací* se Uherek pokusil nastínit otázku měnících se podmínek k migracím a k měnícím se profilům migrantů. Mezi zásadní faktory, které v současnosti značně proměňují podobu migrace, řadí mnohem snazší cestování, snadný převod finančních prostředků prostřednictvím bank, možnost být permanentně ve spojení s osobami v rodné zemi (s rodinou apod.) za pomoci IT techniky atd. Na druhou stranu však v těchto vybraných faktorech spatřuje nebezpečí, migrace se tedy za těchto okolností stávají masovějšími a nevyočitatelnými. S tímto následně souvisí zajímavý oddíl o chování lidí během migrace, který představuje zajímavé teorie (například Baumanovo pojetí postmoderních identit, polemika George Marcuse s Wallersteinovou teorií světového systému

za použití interpretace chování elit skupiny Tonga), tyto teorie ovšem zasahují spíše do pole působnosti historika, spíše otevírají metodologické možnosti etnografického výzkumu, ačkoliv i etnografie patří mezi vědy úzce spolupracující s historií.

Tato publikace je určena především široké veřejnosti, texty byly vytvářeny dokonce ve spolupráci se středoškolskými pedagogy, aby byly přístupné i středoškolákům, což se samozřejmě odrazilo na poznámkovém aparátu. Samí autoři upozorňují na snahu, aby kapitoly na sebe navazovaly chronologicky a postupovaly od obecného ke konkrétnímu. Zároveň zde byla snaha stupňovat náročnost textu. Rozhodně bychom dali přednost podrobnějšímu rozboru vývoje fenoménu migrace historii, ale vzhledem k tomu, že celá kniha byla koncipována spíše s ohledem na současnost a budoucnost, je tento historický exkurz relativně postačující a věříme, že si tato publikace své čtenáře najde. Pokud bychom se chtěli tázat po přínosu pro historickou obec, musíme konstatovat, že nežli zdrojem informací, je spíše zdrojem inspirace, směrovkou, která ukazuje možnosti historického výzkumu v oblasti vývoje migrace.

Karolína Šlofarová

GAWRECKI, Dan: *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880–1930.* Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2017, 286 s. + 16 s. obr. příloh. ISBN 978-80-86696-44-7.

V kontextu globálního politického vývoje se každodenně v médiích setkáváme s širokou škálou témat zabývajících se etnickými vztahy a etnickými identitami. V regionálním historickém bádání je tématu po několik desetiletí věnována pozornost ve vztahu k nacionalismu 19. a 20. století, jehož dopad na vývoj evropské společnosti je dobře znám. I když je třeba na okraj zmínit jistá pozitivní procesy ve sféře kulturního nacionalismu; pěstování jazyka etnických menšin. Jazyk se stával kulturním kódem příslušnosti k národní pospolitosti a vztah načrtnutý Andersonem mezi nacionalismem a kapitalismem tisku je evidentní, avšak je nutné si uvědomit, že zcela jiná konotace daný vývoj měl v etnicky uzavřených územích ve srovnání s multietnickými společnostmi a na tzv. jazykových hranicích zvláště. Etnická skladba na Těšínsku vykazovala vzhledem k tradičněji koncipované česko-německé jazykové hranici specifickou dimenzi stýkání a potýkání obyvatelstva hovořícího polským, německým a českým jazykem, v sociální praxi vytvořeným jazykovým konglomerátem, tj. ne místním dialektem. Multietnická skladba se křížila s multikonfesijností obyvatelstva. Region byl v pojednávaném období zasazen modernizačními procesy, jimiž se tradiční agrární společnost transformovala v moderní, v níž se lidé stěhovali za pracovními příležitostmi do nové se utvářejících průmyslových aglomerací. V sociálním světě obyčejných lidí probíhaly hluboké změny, které

ovlivňovaly jejich každodenní bytí v měnícím se světě. Za jednu z těchto změn můžeme pokládat roli a funkci etnicity v nacionalismem zmiňované společnosti.

Předložená práce je unikátním výstupem dlouhodobého zájmu autora o problematiku národnosti v regionu; o ucelený pohled na sčítání obcovacího jazyka a národnosti na Těšínsku doplňuje dvousvazkovou kolektivní monografii *Národnost a sčítání lidu v českých zemích 1880–1930 (Spory, polemiky, konflikty)* z roku 2016. V souladu s politickým vývojem je periodizována na období do roku 1920 a po roce 1921 do roku 1930; dané členění plně odpovídá změnám v metodice zjišťování etnické skladby obyvatelstva úředními statistickými šetřeními. Vlastnímu pojednání o moderních statistických šetřeních předchází výklad o etnické skladbě obyvatelstva, jak je zachytila nejstarší etnografická a topografická bádání. Analyzovány jsou dobové spory a polemiky mezi lingvisty ohledně vedení jazykové hranice v regionu, a to s přesahem do současnosti. Za výrazný mezník v moderních etnických dějinách v regionu autor oprávněně považuje rok 1848, který se nesl ve znamení zintenzivněných aktivit polského národního hnutí. Klíčovými sférami se stalo školství, vlivu vyučovacího jazyka na formování identity jedince si byli aktéři národního hnutí vědomi, stejně jako důležitosti působení duchovenstva na věřící. Pozornost se upřela k tisku jakožto významnému médiu spoluutvářejícímu politickou veřejnost.

Vlastní jádro práce tvoří interpretace dění spojeného s jednotlivými sčítáními lidu, a to počínaje rokem 1880, kdy bylo poprvé zjišťováno kritérium obcovací řeči. Stěžejní momenta nejnovějších prací věnovaných problematice jazyka a národnosti představuje pramenná báze, která odkrývá motivace akterů spojené například se sčítáním lidu, spory a polemiky vedené v tisku, i mechanismy konání státní správy a samospráv, a to včetně postižení interních diskurzů odborníků a politických kroků učiněných na půdě parlamentu i v zákulisí. Vše výše uvedené pojednání o předlitavských sčítáních lidu na Těšínsku obsahuje a tím obraz o etnické skladbě regionu získává na plasticitě a za strohými čísly udávajícími k daným letům sčítání lidu etnickou skladbu obyvatelstva vystupují na povrch žurnalistické spory i dopady konání horlivých aktivistů na životy obyčejných lidí. Sčítání lidu se obdobně jako komunální volby nebo zápisy dětí do škol v multietnickém regionu stávaly plebiscitem, který neuznával v sociální praxi běžnou dvoujazyčnost. Jak je z textu patrné, přihlášení se k obcovací řeči nebylo svobodným aktem jedince. Konkrétní případy excesů překračující zákonost sčítání lidu, dostatečně ilustrují, jak sčítání v praxi probíhalo a do jaké míry data odrážejí etnickou skladbu obyvatelstva regionu. Text je doplněn početnými citacemi z dobového tisku a vypovídajícím obrazovým materiálem, který dokládá užívané moderní metody agitace a propagandy. Před čtenářem jsou rozkryty sítě interpersonálních vztahů mezi čelnými akterými národních hnutí regionu

a mechanismy jejich aktivit v čase příprav a konání sčítání lidu i po dobu zpracování dat a jejich zveřejnění (polemiky v tisku, parlamentní interpelace, konání protestních akcí /Orlová 1911/). Text doplňuje popis situace během sčítání lidu ve vybraných lokalitách. Kromě úředních statistických šetření je v textu pojednáno o tzv. soukromých sčítáních lidu organizovaných svépomocně národními aktivisty. Není opomenuto specifikum tzv. Šlonzáků a jimi deklarované slezské identity. Detailně je postižen vývoj česko-polských vztahů v regionu odehrávající se na úrovni jednání a konání národních aktivistů; na povrch vyplývají ohniska střetů a vzájemných antagonismů.

Druhá část knihy se věnuje sčítáním lidu uskutečněným v letech 1921 a 1930. Okruhu otázek spojených se sčítáním lidu předchází stručný výklad politických poválečných událostí, tj. rozdělení Těšínska arbitrážním rozhodnutím. Téma je otevřeno přehlednými tabulkami, které obsahují pro vybrané lokality data o skladbě obyvatelstva podle kritéria obcovací řeči (1910) a dle kritéria národnosti (1921). Výklad problematiky se odvíjí od uvedených dat. Detailně je pojednáno o méně známém politickém pozadí sčítání lidu, tj. o učiněných politických rozhodnutích ohledně zavedení kategorie Šlonzák s příslušnými atributy. Z hlediska aktivistů národních pospolitostí mělo sčítání lidu 1921 obdobně jako poslední předválečné sčítání lidu prokázat početní sílu jednotlivých etnik a stejně jako předlitavská šetření byla v tisku, vlivem politických změn tentokrát německém i polském, zpochybňována jeho nestrannost a objektivnost. O atmosféře sčítání lidu a užitých praktikách státní moci dostatečně vypovídá soubor trestních oznámení na nesprávné udání národnosti z Frýdku. Obdobně je formou interpretace dochovaných trestních spisů, stížností, zpráv v tisku rekonstruováno sčítání lidu roku 1930. Text doplňuje kapitola o polských snahách směřujících k pozměnění výsledků sčítání lidu, tj. k agitaci v tisku, k politickým proklamacím a manifestacím v Českém Těšíně. Stěžejní pasáž knihy tvoří výklad o politickém rozhodnutí ministerstva vnitra zachovat diskutabilní národnostní kategorii Šlonzák a o politických dopadech učiněného kroku – řešení memoranda polských poslanců a diplomatické roztržky s Varšavou. Kapitulu o meziválečném sčítání lidu uzavírá pojednání o odborné a žurnalistické reflexi sčítání lidu.

Souhlasím s autorem, že v daném tématu podobně jako v jiných nemůžeme být soudci. Samotnou mě při zpracování této problematiky v rámci výše zmíněného projektu zarazelo konání národních aktivistů i státní moci, kterým byla potlačována svobodná vůle jedince vyjádřit vlastní identitu. V jediném si s autorem dovoluji nesouhlasit, a to s tvrzením v závěru, že volební právo za kuriálního systému se týkalo především elit (s. 237). Z výzkumu modernizačních procesů v zemi totiž vyplývá probíhající demokratizace společnosti a na sklonku monarchie se okruh voličstva rozšířil i na pracující muže; plátce daně. V reálné politice a konání

státní správy se od dat ze sčítání lidu odvíjel např. rozvoj školství a další sféry každodenního života společnosti. V závěru si dovolím na knize ocenit i mimořádně bohatý doprovodný obrazový materiál z fondů Muzea Těšínska, který je svědectvím užití moderních nástrojů propagandy v pojednávaném období.

Andrea Pokludová

SIMMS, Brendan: *Zápas o evropskou nadvládu: Od pádu Cařihradu po současnost*. Praha: Prostor, 2015, 744 s. ISBN: 978-80-7260-323-7.

Válka je mír. Svoboda je otroctví. Nevědomost je síla. Těmito hesly George Orwell definoval ve svém proslulém antiutopistickém románu *1984* vládnoucí ideologii totalitní diktatury v čele s tzv. Velkým Bratrem. A v nadneseném významu tato hesla jednoduše vystihují obsah monumentální monografie cambridgeského historika Brendana Simmse, kterou v roce 2015 vydalo nakladatelství Prostor pod názvem *Zápas o evropskou nadvládu: Od pádu Cařihradu po současnost (Europe: The Struggle for Supremacy, 1453 to the Present)*.

Brendan Simms platí za předního odborníka na historii evropské zahraniční politiky, a i jeho poslední do češtiny přeložená práce se svým obsahem pohybuje na pomezí historie a politikologie. Na více než šesti stech stranách se Simms ptá po smyslu evropských dějin a rozplétá peripetie nadčasového snu Evropanů o univerzální světové říši, pro jehož uskutečnění evropské mocnosti v průběhu dějin neváhaly obětovat osudy milionů lidí. V osmi kapitolách Simms načrtává velkolepou skicu o touze jedněch dominovat Evropě a snaze druhých jim v tom zabránit prostřednictvím úsilí o realizaci stabilizačního mechanismu rovnováhy, který v evropské politice zdomácněl dávno před vznikem Společnosti národů. Není proto od věci, když se Simms v úvodu své knihy ptá po ústřední úloze Německa v současné Evropě a budoucím směřování „Evropanů“ na obou stranách Atlantiku.

Univerzalita pro Simmse představuje výchozí fenomén, který v jeho pojetí opakovaně prostupuje evropskými dějinami. Dědictví antického impéria Římanů, politicky recipované středověkou společností do Byzance a Svaté říše římské národa německého, podle něj tvoří základ společného vědomí evropské identity. Z tohoto důvodu Simmsovo zamyšlení začíná právě rokem 1453 – v době, kdy Osmané dobyli poslední výspu Byzantské říše, Konstantinopol, a ve Francii padla říše Plantagenetů. Obě události zasáhly do evropských dějin: dědictví antického impéria převzala katolická církev – duchovní pilíř Svaté říše římské, vnucující od vrcholného středověku obyvatelům střední a západní Evropy duchovní autoritu římského papeže, znalost římského práva a latiny. Vedle toho Simms definuje i další faktory, které předmoderní Evropany politiky programově sjednocovaly – odpor vůči islámu, herezi, bezvěrectví a obranu vlastních práv před neo-

právněným zasahováním vládnoucích elit. Jednoduše řečeno, evropské kolektivní vědomí se podle Simmse zrodilo v příslušnosti k latinskému křesťanstvu a křesťanství. Současně však načrtává tuto „křesťanstvím svázanou“ Evropu jako rozervanou vnitřními sváry, v jejímž středu se nacházela oslabená Svatá říše národa německého, která navzdory dějinnému vývoji nepozbyla své imperiální aureoly.

A právě idea o univerzální vládě, zhmotněná v oslabené Říši s jejími nástupnickými státy, se podle Simmse stala v průběhu evropských dějin základním zdrojem politické legitimacy pro každého, kdo chtěl mluvit jménem celé Evropy. Hlavní političtí protagonisté Evropy po staletí usilovali o získání pláště císaře Svaté říše římské, aby se mohli ujmout dědictví Karla Velikého. Chtěl se jej zmocnit Jindřich VIII. stejně jako Sulejman Nádherný, oděl se jím Habsburk Karel V., usilovali o něj francouzští králové až po Ludvíka XIV., Napoleon na něj vážně pomýšlel, Hitlerova „třetí říše“ z něj čerpala svou ideologii a Evropská unie vznikla v téže oblasti a z téhož ducha, třebaže naplněna zcela odlišným obsahem. Simms detailně a s neobyčejným pramenným záběrem objasňuje, že vedoucí evropští představitelé, dokonce i ti, kteří sami neměli žádné imperiální cíle, byli v předcházejících pěti stech padesáti letech nezvratně přesvědčeni o tom, že zápas o evropskou nadvládu bude rozhodnut v Říši nebo v jejích nástupnických státech. Z toho ve své politice vycházela Alžběta I., věděli to Cromwell, Marlborough i oba Pittové, Bismarck stejně jako spojenecké velení za první světové války, F. D. Roosevelt, Stalin, Gorbačov a počítají s tím rovněž Rusové, kteří se po pádu Berlínské zdi zuřivě brání rozšiřování NATO směrem na Východ, i evropské elity, jež se dnes z obav, aby se Německo nevzdalo svých závazků, snaží udržet pohromadě Evropskou unii. Simms nenechává čtenáře na pochybách o tom, že kdo alespoň nějakou dobu ovládal střed Evropy, současně opanoval celý starý kontinent a každý, kdo ovládne celou Evropu, se nakonec zmocní vlády nad světem. O těchto závěrech by se dalo vzhledem ke geopolitickým změnám nedávné doby jistě polemizovat, nicméně ty nijak nenarušují ústřední tezi Simmsovy syntézy – zápas o nadvládu nad Německem se v průběhu dějin de facto stal hnací silou evropské politiky. Všechny hybné jevy a procesy evropských dějin – objevení Ameriky, soupeření v koloniích, reformaci, otrokářství, industrializaci, liberalismus, vznik politických ideologií, OSN i ratifikaci Lisabonské smlouvy – lze v tomto duchu charakterizovat jako průvodní jevy soupeření evropských velmocí o dominanci na starém kontinentu.

Simmsovo zamyšlení ústí do současnosti: má se Německo celou svou vahou postavit za pokračující sjednocování Evropy, anebo usilovat o vlastní ekonomickou hegemonii? Sjednotí se Evropa díky vnitřní iniciativě, anebo spíše prostřednictvím hrozby vnějšího nebezpečí? Stane se tak v konfrontaci s Ruskem kvůli pobaltským státům a situaci na Ukrajině, anebo

díky úsilí čelit vzrůstajícímu vlivu Číny ve světě? Na tyto otázky autor pochopitelně neodpovídá, je však nezvratně přesvědčen, že postoj Německa bude v této věci opět rozhodující...

David Sychra

SCHINDLER-WISTEN, Petra: *O chalupách a lidech : Chalupářství v českých zemích v období tzv. normalizace a transformace.* Praha: Univerzita Karlova – nakladatelství Karolinum, 2017, 210 s. ISBN 978-80-246-3613-9.

Koncem června letošního roku vyšla v edici *Orální historie a soudobé dějiny* monografie Petry Schindler-Wisten O chalupách a lidech, která představuje výsledek dlouhodobého výzkumu autorky. Po milém úvodu Petra Schindler-Wisten vymezuje základní pojmy chatař a chalupář,⁹ nastiňuje všeobecné rysy vývoje tohoto typu rekreace u nás, seznamuje s užitou metodologií. Předchozí zkoumání jsou na tomto poli málo četná a v rovině historicko-antropologické, jak budou pojímána nyní, dosud chyběla.

Základem práce bylo 32 rozhovorů učiněných převážně s chalupáři během let 2002–2015, tento odstup také umožnil srovnání náhledu na sledovaný fenomén v delší časové perspektivě. Rozhovory se mimo jiné zaměřovaly na hlavní charakteristiky chalupaření, jeho reflexe přímými účastníky, ale i vývoj po roce 1989. Autorka si klade za cíl poznat příčiny oblíbenosti „druhého bydlení“ a důvod, proč jsou s tímto jevem Češi natolik spjatí, přestože se chataření rozvíjelo i v zahraničí. V souvislosti s tím autorka přibližuje, jak vypadalo a vypadá „druhé bydlení“ v jiných evropských zemích ze socialistického i nesocialistického tábora. Rozvinuto je zejména ve Skandinávii.

Základní kapitoly dále představují chronologický vývoj zkoumané formy rekreace v českých zemích. Kniha začíná druhou polovinou 19. století, kdy došlo ke zrodu volného času v dnešním pojetí a kam lze řadit

⁹ Zásadní rozdíl mezi oběma skupinami spočívá v tom, že chatař vlastní zpravidla nově postavenou nemovitost menších rozměrů (často v osadě), přilehlý pozemek je také nevelký. Chata je jednodušší z hlediska údržby, ale často se dá obývat pouze od jara do podzimu. Chalupář získal původní venkovskou nemovitost, často opuštěnou, která více zapadá do okolní krajiny jak vzhledem, tak umístěním. Přináleží k ní zpravidla větší pozemek, může zahrnovat například i les. Majitelé většinou museli chalupu nejprve zrekonstruovat či opravit, aby se dala užívat. Bývala pak obyvatelná celoročně. Představovaná publikace se věnuje právě chalupářům, avšak některé v knize popisované rysy je možno vztáhnout i na skupinu chatařů. V recenzi bude občas slovo chatař, chataření a chata užito jako ekvivalent ke sloům chalupář, chalupaření, chalupa, budou jím myšleny obě skupiny.

první počátky rekreačních pobytů. Náležely sem zejména návštěvy letních bytů, ale i tramping, jenž byl koníčkem méně majetných vrstev. Autorka plynule přechází od těchto začátků přes dobu první republiky do poválečných let, podrobněji se věnuje chalupaření od konce 40. let do počátku normalizace a v období normalizace. Ve starším z těchto dvou období se objevovaly první generace novodobých chatařů, jednalo se zatím spíše o okrajovou skupinu sbírající první zkušenosti. Mohli volit rekreaci v různých lokalitách, měli velký výběr stávajících objektů k obývání za nízké ceny. Druhé období již představovalo vrcholnou éru chalupaření, které se pomalu stávalo součástí životního stylu a stalo se jistým sociálním ukazatelem vedle vlastnictví automobilu a televizoru. Odráželo se také v masové kultuře, např. ve filmové produkci,¹⁰ od konce 60. let vycházel i odborný časopis *Chatař. Ziskat* v tomto období rekreační nemovitost bylo daleko složitější a dražší, zájem byl přesto veliký.

Kapitoly vždy uvádějí čtenáře do dobových souvislostí, seznamují s životním stylem a možnostmi, které se pro chataření a chalupaření naskýtal. Ukazují, jak se začalo rozvíjet, dosáhlo velké obliby a dále se udržovalo. Snaží se mimo jiné zjistit, jakou roli v rozvoji tohoto koníčku hrálo politické ovzduší, zda a do jaké míry představovalo útěk před komunistickým režimem a jestli vznik demokratického státu a s tím související proměna životního stylu, ekonomiky, možností cestování a dalších faktorů vedly k jeho úpadku. Důležitou součástí je proto představení vnitřních důvodů, osobních pohnutek narátorů k volbě chalupaření, jejich dojmy a postoje k němu a reflexe vývoje druhého bydlení od minulých let do současnosti.

Poslední chronologická část zpracovává proměny chalupaření v transformačním období 90. let až do současnosti. Srovnává objektivní i subjektivní podmínky a způsob tohoto rekreování v době jeho rozkvětu a dnes, zachycuje příčiny poklesu zájmu o něj i motivy pro jeho další pokračování.

Monografie rovněž rozebírá dílčí aspekty spojené s pobytem na chalupě, jako např. svépomocné opravy a úpravy a s tím související problémy, odlišnosti v trávení času mužů a žen na chalupách, nebo prozrazuje, jakými způsoby lidé svá rekreační obydlí využívali, co vše na nich dělali. Závěr nastiňuje i otázku po budoucnosti druhého bydlení.

Kniha je napsaná velmi čtivě a přístupně, zahrnuje všechny podstatné součásti tématu, zařazuje chalupaření do časového, geografického, sociálního a politického kontextu, nahlíží problematiku i prizmatem venkovských obyvatel, vzájemných vztahů. Dílo ukazuje charakteristický fenomén českého národa skutečně všestranně, zodpovídá vytyčené otázky a otevírá prostor i pro další dílčí výzkumy na tomto

¹⁰ Do všeobecného povědomí se zapsal především ještě donedávna reprizovaný seriál režiséra Františka Filipa Chalupáři z roku 1975.

poli. V knize např. není zahrnuta situace na Slovensku, neboť zde se chalupaření objevovalo jen ve velmi malé míře – přesto může být zajímavé například zjištění, proč to tak po celou dobu zůstalo. Stejně tak stojí za bližší prozkoumání, jak vnímali rekreanty trvalí obyvatelé obcí, a jak chataři a chalupáři ovlivnili vyhledávané lokality oproti oblastem, které zůstaly stranou jejich zájmu.¹¹

Autorka využívá zejména rozhovorů s narátory, bohatého množství české i zahraniční bibliografie, řady online zdrojů; dále čerpá z dobových výzkumů veřejného mínění, filmové produkce a tištěných pramenů. Klasické archivní fondy zde chybí, což je pravděpodobně dáno zaměřením na skupinu chalupářů,¹² antropologickým pojetím tématu i jeho časovým zařazením. Součástí je též tabulková a skromná obrazová příloha. I přesto, že se jedná o odbornou publikaci, je přístupná a poutavá i pro laické čtenáře ať už z řad chalupářů a chatařů, kteří mohou srovnávat informace z knihy s vlastními prožitky, nebo z řad zájemců bez zkušeností, jimž podá ucelený obraz sledované subkultury.

Radmila Kaděrová

ŠOPÁK, Pavel: *Andělín Grobelný : Vzpomínky.* Opava: Slezské zemské muzeum, 2017, 183 s. ISBN 978-80-87789-45-2.

Kniha přináší ediční zpracování dosud nepublikovaných pamětí Andělína Grobelného uložených ve Slezském zemském muzeu v Opavě. Memoáry zachycují období let 1952–1958 a byly sepsány v roce 1988, tzn. čtyři roky před autorovou smrtí. Pisatel označil výsledný text jako první část. Druhou část bohužel nedopsal, nebo se nedochovala. I tak je hodnota textu vysoká. Nespočívá pouze v nastínění cesty mladého vědeckého pracovníka prvními roky badatelské činnosti, ale také v pohledu na rodící se vědeckou instituci (Slezský ústav) ve velmi detailním pohledu na personální obsazení, domácí i zahraniční kontak-

ty, uspořádání jednotlivých odborů, úkoly, bohatou publikační činnost atd. Kniha je opatřena úvodem a bohatými poznámkami (Pavel Šopák), které původní text vhodně doplňují o přesné biografické a bibliografické údaje. Kniha obsahuje dosud nejrozsáhlejší bibliografii Andělína Grobelného (Pavel a Marta Šopákoví) včetně zpráv, které velice dobře ukazují na Grobelného badatelský zájem o polská silesiaca, téma okupace, problematiku 19. století a práce kolegů, s nimiž se dlouhodobě znal (např. Josef Chlebowczyk). Alespoň výběrově autoři zařadili také reakce na Grobelného texty v odborných periodících a také odkazy na literaturu o Andělinu Grobelném.

Grobelný publikoval většinu svých textů ve *Slezském sborníku*, *Radostné zemi* a také v *Časopise Slezského muzea – sérii B*, byl také autorem a spoluautorem mnoha monografií, sborníků, bibliografií (zejména polských silesiak) a edic. Pracoval s širokou paletou archivního materiálu (gruntovnice, urbáře, matriky, korespondence) a poměrně často využíval také dobový tisk (obraz celé řady otázek na stránkách dobového tisku). Zabýval se velkým množstvím témat. Za všechny lze jmenovat například národnostní problematiku (zejména česko-polské vztahy), dějiny dělnického hnutí (stávky, vliv ruské revoluce 1905, boj za všeobecné hlasovací právo, dělnické spolky), topografie slezských obcí (Mistřovice, Hradiště, Stěbořice, Stonava, Horní Suchá ad.), období nacistické okupace a oblast školství. Díky vzorné práci editora (Pavel Šopák) najde čtenář k těmto tématům bohatou bibliografii. Dodejme, že touto publikací má vzniknout nová ediční řada *Osobnosti Slezska*, jejíž je kniha prvním svazkem.

Stanislav Knob

¹¹ Problematiku rozvoje cestovního ruchu na vesnici nastínila např. PAVELCOVÁ, Radka: *Rekreace v proměnách času v obci Ostravice v letech 1945–2005*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2009; částečně i KADĚROVÁ, Radmila: *Každodennost obyvatel Čeladné na pozadí vývoje obce od 60. let 20. století*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2017, s. 34–38, 85–90.

¹² Archivní prameny podávají především stavebně-technické informace, které jsou důležitější pro skupinu chatařů, jež si v obcích stavěla nové objekty; dále jde o různé vyhlášky a nařízení, zprávy v regionálních periodících, které však přibližují situaci především ze strany rekreačních sídel, nikoli samotných chalupářů.